

Marko Dragić

God. Titius, god.1, br. 1 (2008.), 167-205

UDK: 821.163.42.09:39 (497.5 Drniš)

398 (497.5 Drniš)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14. 09. 2008.

Prihvaćeno: 15. 10. 2008.

ETNOGRAFSKO-FILOLOŠKI PRINOSI TRADICIJSKOJ KULTURI DRNIŠKOGA KRAJA

Sažetak: *Autor je članak komponirao od sedamnaest poglavlja i četiri potpoglavlja. U radu su, temeljem relevantne literature i rezultata terensko-istraživačkih radova autora, multidisciplinarnom metodologijom interpretirani usmeno-književni žanrovi i tradicijska kultura. Pri tome se autor služio (neo)pozitivističkom metodologijom. U radu je navedeno i interpretirano tridesetak suvremenih izvornih zapisa usmene lirske svjetovne i vjerske poezije, mitskih i etioloških predaja, božićnih narodnih običaja, kao i običaja miljevačkih čarojica, vučara i ivanjskih obreda iz drniškoga kraja. U prilogima je navedeno trinaest usmenih lirskih pjesama. Te su zapise uradili studenti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu kojima je autor bio mentorom pri pisanju seminarskih i diplomskih radova. Skoro svi ti primjeri prvi put se publiciraju u ovom radu. Navedeni primjeri imaju estetsku i životnu funkciju, a značajan broj ima antologijsku vrijednost. Primjeri su, sukladno pravilima folkloristike, izvorno sinkronijski snimljeni i imaju višestruk značaj: filološki, etnološki, antropološki, teološki i dr. Također su prikladni za pamćenje i prenošenje potomstvu.*

Ključne riječi: *usmena lirska poezija, usmene predaje, legende, tradicijska kultura, drniški kraj.*

UVOD

Grad Drniš se nalazi u središnjem dijelu Šibensko-kninske županije, tzv. Zagori, te sa svojim naseljima obuhvaća površinu od 355 četvornih kilometara. U fizičkom se smislu sastoji od nekoliko mikroregija, različitih po svojim specifičnostima, od kojih se mogu izdvojiti: sam grad Drniš, Miljevački plato, nekadašnji rudarski kraj od Siverića, Tepljuha, Velušića do Trbounja smješten u podnožju Promine, petropoljski kraj, jugozapadni dio (od Žitnića, Pakova Sela te do Pokrovnika i Radonića). Pod Grad Drniš spadaju: Badanj, Biočić, Bogatić, Brištane, Drinovci, Drniš, Kadina Glavica, Kanjane, Kaočine, Karalić, Ključ, Kričke, Lišnjak, Miočić, Nos Kalik, Pakovo Selo, Parčić, Pokrovnik, Radonić, Sedramić, Siverić, Širitovci, Štikovo, Tepljuh, Trbounje, Velušić i Žitnić.

Prošlost zrcali sadašnjost. Iz nje treba učiti i vidjeti gdje smo grijeshili i gubili kako nam se to ne bi ponavljalo. Iz prošlosti treba učiti i o najboljim djelima koja su naši pređi učinili i time se ponositi i dičiti. Drniški kraj se po mnogo čemu ima ponositi. To je zavičaj slavnih vitezova Nakića koji su se u taj kraj naselili 1551. godine bježeći od osmanskih zuluma. Predak im je bio Ivica Vojnić koji se po majci prozvao Nakić. Imao je pet sinova: Grgura rođenoga 1590; Mitra rođenoga 1602; Tomu koji se rodi 1603; Pavla koji bi rođen 1605; i Matiju koji dođe na ovaj svijet 1607. godine. Knez Mitar je, također, imao četiri sina: Matiju rođenoga 1628; Stipana koji bi rođen 1629; Martina koji se rodi 1630. i Ivana 1633. g. rođenoga. Potomci slavnoga roda vitezova Nakića žive u Drnišu, Šibeniku, Skradinu, Zadru, Omišu, Ljubuškom, Zagrebu.¹

Drniš je rodni kraj grandioznoga kipara Ivana Meštrovića. U Siveriću kod Drniša rođen je skladatelj Krsto Odak koji je skladao (1952/53) radijsku operu *Majka Margarita*.² Skladatelj i dirigent Jakov Gotovac podrijetlom je iz drniškoga kraja.

Mnogi su Nakići postigli sjajnu karijeru: Nakić, fra Petar (Bulići kraj Benkovca? II. 1694. - Conegliano oko 1769.) izgradio je oko 350 orgulja. Nakić, Filip Franjo, biskup (Silba, 3. X. 1837. - Split, 19. XII. 1910.) pokrenuo je glasilo *Dan* i osnovao tzv. *Leonovu tiskaru*. Jedan je od najpoznatijih splitskih dobrotvora.

¹ Vidi: Marko Dragić, *Književna i povijesna zbilja*, HKD Napredak, Split 2005, str. 183-199.

² Bugaršćica *Majka Margarita* pjeva o majci Margariti kojoj su sin Ivan i brat Petar otišli u borbu protiv Osmanlija. Poginuli su. Majku Margaritu tješila je vila. Majka Margarita je simbol hrvatske žene – supruge, žene – majke, žene – sestre. Njezina sudbina reprezentira četrnaeststoljetne sudbine neizbrojivih znanih i nezvanih Hrvatica. U pjesmi *Plač Margarite* mletački pjesnik Zuan Polo Lionpardi (1541.) pjeva o majci Margariti, cvijetu slavenske zemlje. Bugaršćicu *Majku Margaritu* zapisao je Juraj Baraković (Plemići kraj Zadra, 1548. – Zadar, 1628.) i ukomponirao u svoju *Vilu Slovinku*. Vladimir Nazor (Postire na Braču, 1876. – Zagreb, 1949.) u svojim je *Pjesmama u šikari, iz močvare i nad usjevima* (1931.) objavio i svoju bugaršćicu *Majka Margarita*.

Nakić, Ljubomir, slikar (Zadar, 13. XII. 1901. - Split, 13. VI. 1961.). Školovao se u Firenci i Splitu. Nakić, Berislav, liječnik (Omiš, 8. VII. 1921. - Zagreb, 21. V. 1970.). Godine 1963. osnovao i do kraja života vodio *Zavod za animalnu fiziologiju*. Košarkaški reprezentativac Mihovil Nakić (Drniš, 31. VII. 1955.) u svome prezimenu ima i prezime svojih prapredaka, Vojnović. Osvojio je zlatnu kolajnu na OI 1980. a 1984. na Olimpijskim igrama brončanu medalju. Danira Nakić (Šibenik, 22. VII. 1969.) također je bila košarkaška reprezentativka. Srebrne kolajne osvojila je na Olimpijskim igrama 1988., Svjetskom prvenstvu 1987. i 1990., i na Europskom prvenstvu 1987. i 1991. godine.³

* * *

Višestruki su načini prenošenja usmeno-književnih oblika. Neke se stoljećima, pa i milenijima usmeno prenose s koljena na koljeno, a neke se prenose usmenim putem dok ih netko ne zapiše. Neki publicisti izvorne usmeno-književne priče doraduju i publiciraju. Takvi su, primjerice, u naše vrijeme Dražen Kovačević, Tomislav Đurić, Hrvoje Hitrec. Potom čitatelji upamte neke od tih primjera i prenose ih usmenim komunikacijom. Općenito se može reći da je snažan interes za hrvatskom tradicijskom kulturom i književnosti nakon romantizma nastao osamostaljenjem Republike Hrvatske. Obnovljena su i osnovana mnogobrojna kulturno-umjetnička društva, pokrenuta mjesna glasila. Do tih je glasila teško doći i ustvrditi što je u njima zapisano o tradicijskoj kulturi i književnosti. Radi toga moguće su pogreške jer kazivači često ne kazuju kako su određeni usmeno-književni primjer naučili ili ih naprosto prepisuju iz takvih glasila i dostave zapisivačima i sakupljačima tradicijske baštine.

1. USMENA LIRSKA POEZIJA

Renesansa je imala svoj procvat u: Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Korčuli, Hvaru, Zadru. Nepunih stotinjak godina prije Montaignea, Šibenčanin Juraj Šižgorić oduševljavao se hrvatskim narodnim običajima i književnošću. Prve značajnije podatke o izvođenju usmene lirike dao je Juraj Šižgorić (Šibenik, 1445. – Šibenik, 1509.?) koji u 17. poglavlju svoga djela *De situ Illyriae et civitate Sibenci* (1487.) piše *O nekim šibenskim običajima* ističući: da su tamošnje tužbalice dirljivije od tužbalica Tetide⁴ i majke Eurialove; svadbene su pjesme

³ *Hrvatski leksikon L-Ž*, Zagreb 1997., str. 151.

⁴ Tetida je, po grčkoj mitologiji, bila jedna od morskih nimfi (nerejida). Nimfe su bile boginje drugoga reda i predstavljale su različite sile. Percipirane su kao iznimne ljepotice. Tetida je bila kći morskoga kralja Nereja, žena Pelejeva i mati Ahilejeva.

bolje od Katulovih i Klaudianovih; ljubavne su toliko lijepe da bi ih jedva mogli spjevati Propercije, Gal ili Saffa; a ekloge se doimlju da ih stvaraju Damet i Menak pred Paleonom.⁵

Usmene lirske pjesme prate čovjeka od njegova rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Pjevaju se u veselju; na svečanostima; putovanjima; u samoći; tuzi; pri obavljanju poslova itd. Pjeva se i u tuzi kako bi se sa srca tuga rastjerala:

*Ja ne pivam jer je meni lipo,
nit' ja pivam što je meni drago.
Već ja pivam da se razgovaram,
sa svog srca tugu rastiravam.*⁶

2. MITSKE PJESME

Mitske su pjesme nastale u drevnim mnogobožачkim vremenima, a pjevaju o: mitskim bićima, prirodnim pojavama, nebeskim tijelima; pticama, te povijesnim osobama kojima se pripisuju mitska obilježja. Vile su najčešća mitska bića. Vjetar, Mjesec, Sunce, ptice (soko, sinica i dr.), kuga (morija) su antropomorfirani. Od povijesnih osoba najčešći su: Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, ban Derenčin, Ivo Senjanin, Mijat Tomić, Stojan Janković, Andrija Šimić i mnogi drugi sudbonosni povijesni događaji i osobe. Hrvati u Bosni i Hercegovini i danas kazuju mitske pjesme o caru Dušanu i posestrimi vili. Mitski su elementi česti u obrednim, posleničkim, povijesnim i epskim pjesmama.

U usmenoj su književnosti česti magični brojevi: **tri** (*tri strane, troje ključe*), **devet** (*devet braće*), **deset** (*deseta sestra Marta*). U hrvatskom usmenom pjesništvu česti su, također, **stalni epiteti**: *konji vrani, zlatna grana, bili grad, bili dvori, sivi soko, vita jela, vjerna ljuba, previjerna ljuba, sinja kukavica, bila vila, ruse pletenice, ruse kose, crne oči, čarne oči, rumeni obrazi, bilo lice, svitli obrazi, bistro oko, bistar um, oko sokolovo, čobanice mlade, mlađena divojka, mila majka, stara majka, ostarjela majka, čedo ponejako, crna gora, čarna gora, crna zemlja, zemljica crna, zemljica tavana, mutno jezero, zelenika trava, jabuka zelenika, murtelica drobna, ljubičica plava, gorki čemer, rumena jabuka,*

⁵ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972., str. 7; *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb 1996., str. 19.

⁶ Katarina Pender zapisala je 2008. godine. Kazivali su joj: Slavko Bilić, Pakovo Selo (r. 1929. u Pakovu Selu); Ana Bilić, Pakovo Selo (r. Ljubić, 1931. u Brnjici); Kata Skočić, Šibenik (r. Dragović, 1936. u Sonkoviću); Manda Kulušić, Miljevci (Kaočine), (r. Kulušić, 1919. u Miljevcima); Cvita Ljubić, Brnjica (r. Samodol, 1920. u Miljevcima); Mate Benković, Miljevci (Brištane) (r. 1925. u Miljevcima). Rkp. FF Split 2008, E. (Nekoliko je zapisa Katarine Pender, a kazivači su isti. Stoga se kazivači u sljedećim primjerima neće navoditi.)

zelena rozeta, vodica ladna, sinje more, nebeska rosica, Božja rosica, sveta zemljica, sjajan mjesec, mjesec žut, žarko sunce, jarko sunce, rujna zora, rujno vino, lagane šajke, tanahna galija, drvo šimširovo, drvo javorovo, šenica bilica i dr. U mitskim je pjesmama česta *alegorija*.

U mitskim pjesmama najčešća su mitska bića vile. (O njima će biti riječi u poglavlju *Mitske predaje*.):

*Na planini visokoj,
a u gori zelenoj:
Di izvori izviru
i potoci žuboru.
Tamo je život prirode,
tamo brige ne more.
Tamo vile viluju,
dobre konje jahaju.
Svoja kola igraju,
u njeg' momke 'vataju.
S njima ljubav sprovode,
ritko doma dovode.⁷*

3. POVIJESNE PJESME

Mnogobrojne su lirske i epske pjesme kao i priče koje kazuju o Marku Kraljeviću. Narod ga je upamtio kao velikoga junaka i borca protiv Turaka pripisujući mu mitske moći. Međutim, Marko Kraljević je pred kraj života postao turski vazal, a o tome se ne pripovijeda.

Marko Kraljević (? – Rovine, 1395.) sin je srpskoga kralja Vukašina kojega je na vrelu, dok je pio vodu, umorio njegov sluga kako bi se dokopao zlatnoga lančića koji je kralju visio o vratu. Nakon Vukašina za kralja Srbije, Bosne i Zapadnih strana okrunjen je Tvrtko Kotromanić, ban (1353.-1377.) te prvi bosanski kralj (1377.-1391.). Marko Kraljević poginuo je na Rovinama 1395. g. boreći se na strani Osmanlija protiv vlašskog (rumunjskog) vojvode Mirče.

Marko Kraljević se spominje 1547. godine u zapisniku Gradskoga poglavarstva gdje se navodi kako je neki slijepac pjevao pjesme o njemu. Hvaranin

⁷ Darija Matić zapisala je 2006. godine. Kazivale su joj: Marija Matić (djev. Čupić, rođ. 1931. g. u Trbounju), Nikola - Mirko Matić (rođ. 1928. g. u Trbonju), Marija Ramljak (djev. Novaković, rođ. 1935. u Siveriću), Cvita Matić (djev. Matić, rođ. 1906. g. u Trbounju), Ana Vukušić (djev. Matić, rođ. 1925. u Trbonju). Rkp. FF Split 2006, R. (Nekoliko je zapisa Darije Matić, a kazivači su isti. Stoga se kazivači u sljedećim primjerima neće navoditi.)

Petar Hektorović u svomu *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.) navodi pjesmu o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu. Mnogi Hrvati i Srbi i danas pripovijedaju priče i kazuju pjesme o Kraljeviću, a među njima je i slijedeća iz drniškoga kraja:

*Goru jaši Kraljević Marko,
susrela ga ostarjela baka.
Kuda ideš Kraljeviću Marko?
Idem, bako, tražiti divojku.
Uzmi mene Kraljeviću Marko.
A šta su ti bile kose bako?
Bila sam ti mlinarica Marko.
A šta su ti grbave kosti bako?
Ovo sam ja teško noseć Marko.
A šta su ti krive noge bako?
Ovo sam ja čvrsto hodeć Marko.
Uzmi mene Kraljeviću Marko.
Neću bako, odnile te vile.⁸*

4. LJUBAVNE PJESME

Ljubavne pjesme pjevaju o ljubavnoj čežnji, neuzvraćenoj ljubavi; o ljepoti dragane i dragog, o mladosti: *k'o zelenoj travi, k'o ruži rumenoj, k'o izvoru vode, k'o jeli zelenoj:*

*Da sam mlada k'o zelena trava,
ja bih znala di bi' iznicala,
di bi svoga dragoga dočekala
i kako bi' se za njegov' nakitila.*

*Da sam nježna k'o ruža rumena,
ja bi' znala kada bi' procvitala.
Sve bi' momke po izboru zvala,
za sebe bi' jednoga izabrala,
S mirisnim cvitom darivala.*

⁸ Katarini Gabrić kazala je 2008. godine Ivana Bujak, rođ. 1978. god. u Drnišu. Na Radio Drnišu vodi i uređuje emisiju "Težačka rič" koja se bavi očuvanjem običaja i narodnih pjesama drniškog kraja.

*Da sam jaka k'o izvor vode,
kroz planinu ja bi' žuborila.
Uzdruž toka cviće bi' sadila,
u gori bi' jezero stvarala.
Kraj njega bi' dragoga dočekala,
pa bi' skupa misto odredili,
di bi za se domak napravili.*

*Da sam vitka k'o jela zelena,
nad Krkom bi' grane raširila.
Pod granom bi' hladak napravila,
da mi dragi sniva i uživa.⁹*

Dragi čezne za svojom pastiricom kojoj su oči k'o jela zelena, usta su joj slađa od meda, te on nema mira ni pokoja dok ne bude njegova:

*Čobanice u zelenom gaju,
tvoje oči k'o jela zelena,
Usta tvoja slađa su od meda,
srcu mome to mirovat' ne da.
Neću imat' mira ni pokoja,
pastirice dok ne budeš moja.¹⁰*

5. PJESME U KOLU, POSKOČICE

Poskočice karakterizira ritmičnost. Uz njih su se bez glazbene pratnje kola igrala. Pokatkad su te pjesme svirane na glazbalima: fruli (ćurliku), svirali (dvojnica), diplama, usnoj harmonici, šargiji i od šezdesetih godina 20. st. harmonici. Uz tu glazbu igrali su djevojke i mladići. Mlade su djevojke uz poskočice *nasamo* učile igrati kolo. Poskočice su svojom strukturom najbliže brojalicama. Uz kola su djevojke i mladići pjevali ljubavne pjesme. Tako su se rađale mnoge ljubavi. U nekim od tih pjesama nalaze se i elementi šaljivih pjesama.

Drnišanke i Drnišani plesali su kola na Badnju večer, za vrijeme božićnih blagdana, na Uskrsni ponedjeljak, na sajmovima, dernecima, svadbama. Tijekom Božićnih blagdana počeli bi plesati na Gradini, da bi plesanjem sišli do općine. Sudjelovalo bi i po nekoliko stotina plesača. Povremeno bi se zaustavili, poigrali na mjestu i krenuli dalje. Najviše su plesale djevojke, za njima momci, te mlade

⁹ Katarina Penđer zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, E.

¹⁰ Isto.

udate žene. Nekada je u kolu bilo i oženjenih muškaraca, pa i starijih ljudi. Na velikim svečanostima skupilo bi se i po nekoliko kola. Svatko se hvatao za onoga tko mu je najdraži. Oko kola bi se skupilo mnoštvo naroda, a najviše žena koje bi raspravljale o curama koje su za udaju, kako izgledaju, igraju, rumene se ili blijede. Kola su pratile pjesme, primjerice:

*Poskočit ću neka kolo krene,
neka draga pogleda na mene.
Pisma zvoni, a okolo se vije,
draga mi se priko kola smije.
Ja namignem, ona spusti glavu,
e' da mi je sad bacit' na travu.
Kolo stane, pisma se razliže
draga mi se primiče sve bliže.¹¹*

6. ROMANCE

Nazvane su prema španjolskom *el romance* što je značilo španjolski narodni jezik za razliku od latinskoga. Zbornik španjolskih usmenih pjesama *Romancero* (konac XIII. st.) ide u najznačajnije zbirke svjetske usmene poezije. Snažan je utjecaj toga zbornika na svjetsku poeziju. Zbornik lirskih pjesama *Carmina Burana* (oko 1230. g.) sadrži 250 latinskih i 50 njemačko–latinskih svjetovnih i religioznih pjesama. Neke od tih pjesama pripadaju usmenoj lirici. Romance su pisali mnogobrojni svjetski pjesnici, primjerice Federico Garcia Lorca, kao i hrvatski pjesnici među kojima su August Harambašić, Silivije Strahimir Kranjčević i drugi. Romance u pisanoj književnosti imaju epske elemente, a usmene romance ih vrlo rijetko imaju. Tema je romanci najčešće ljubavna. Njihov je ritam ubrzan i vedar. Mnogobrojne romance raznovrsnih motiva kazivači i danas kazuju.

Zbog svoje iznimne ljepote Krka je u narodnoj percepciji bajkovita i mitska rijeka te je opjevana i u usmenoj lirskoj poeziji, primjerice, u sljedećoj dijaloškoj romanci kojoj su glavni akteri Mare, njezin dragi i njezina majka:

*Na Krki je Mara robu prala,
s klisure je majka promatrala,
promatrala, pa je dozivala:
„Čeri Mare, pereš li mi pranje?“*

¹¹ Darija Matić zapisala je 2006. godine. Rkp. FF Split 2006, R.

Za ples i kolo u Drnišu, Usporedi i: Ivan Ivančan, *Narodni plesovi Dalmacije*, knj. 3, Prosvjetni sabor Hrvatske, zagreb 1982., str. 52, 54-55.

Mara majci s Krke odgovara:
„Moja majko, tek sam počela.“
Sa klisure mater povikuje:
„Ćeri Mare, a šta si radila?“
Mara majci s Krke odgovara:
„Moja majko, nisam dangubila
Jedne prala, a druge sušila,
a usto sam suknju pokvasila.
Još k tome mi dragi nadošao
i u šali vodu pomutio.
Uz to me poljubiti htio,
o ljubavi divanio, majko.
Bilo mi slušati ga slatko.“
S klisure će mater svojoj Mari:
„Ćeri Mare, šta luduješ tako,
momak bi te privariti 'tija,
tu sramotu da bi nam nanija.“
Svojoj majci Mara odgovara:
„Nije, majko, namira momačka,
poljubit' me, pa ostavit',
nego bi me tija isprositi.
Kraj mene je uz vodu stajao,
kako perem mene promatrao
i tebi je pozdrave poslao.
Momče je dobra roda i plemena,
kolinović iz starih vrimena.
Njemu sam se odavna svidila,
zašto bi' ga, majko, izgubila?“
*Majka Maru mirno saslušala,
pa je svojoj ćeri odvrćala:*
„Ćeri Mare, dite materino,
nek' su momku riči mile, slatke,
ne viruj mu dokle si kod majke.“
Sad će momče Mari:
„Curo Mare plemenita roda,
za tebe se otimlju gospoda,
zašto bi' te privarija, Mare,
ako sam te poljubit' 'tija?
Ja te želim isprosit' u majke,
to je stvarnost, nisu samo bajke.

*Zato kaži i ocu i majci,
da ću k vami u nedilju doći,
k vami doći, tebe isprositi
i prid majkom tebe poljubiti.*¹²

7. ŠALJIVE PJESME

Šaljive su se pjesme najčešće izvodile na sijelima (prelima) i u svatovima. Karakterizira ih humor i ironija. One pjevaju o svekrvi, mužu, djeveru, zaovi, jetrvi. Neke od tih pjesama kroz šalu poučavaju:

*Zapivat ću nek' se ori,
ma da cilo selo gori.
Nek' se mlade žene ljute,
da me vide kradomice.
Iz dvorišta kroz tarabe,
a za njima došepale babe.*¹³

8. DIDAKTIČNE PJESME

Didaktične su pjesme poznavale najstarije civilizacije. Ptahotepove su *Pouke mudrosti* (oko 2400. g. prije Krista) prvo veliko djelo staroegipatske književnosti, a najvećim dijelom satkano je od poslovia. Neke su drevne egipatske mudrosne pjesme pripisane mudracima ili vladarima. Značajan broj tih pjesama pripada usmenoj lirici. Takva je, primjerice, *Pouka vladara Akhtija sinu Merikaru* (oko 2000. g. pr. Kr.) kojom faraon daje savjete sinu – nasljedniku kako će se ponašati prema podanicima i usput ga upozna sa stanjem u susjednim zemljama. *Pouka za Amen-em-opeta, sina Ka-nakhtija* (7. ili 6. st. pr. Kr.) utjecala je na biblijske *Mudre izreke*. U Bibliji je na tisuće poslovia a samo u *Salomonovoj zbirci izreka* ima ih više od šest stotina.

Prvi stih sljedeće pjesme u biti je poslovia drevnih Rimljana *Post nubila Phoebus*:

*Poslije kiše najlipše je vrime.
Poslije plača najbolje se piva.
Poslije bure oluja se smiri.*

¹² Katarina Penđer zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, E.

¹³ Isto.

*Poslije zime sve živo izviri.
 Poslije rose sviž je zelen list.
 Poslije suše tada kiša pa 'ne.
 Život bukti, mrtvila nestane.¹⁴*

9. NARICALJKE (TUŽBALICE, TUŽALJKE)

Naricaljke (tužaljke, tužbalice) su poznate još od najstarijih civilizacija. Drevni Egipćani i Mezopotamci pjevali su himne-tužaljke razorenom hramu ili gradu.¹⁵

Naricaljke su pjesme koje se *nariču* nad pokojnim. Snažno su bolne ali i dostojanstvene. Neke su hrvatske tužaljke biblijske provenijencije.¹⁶ Komponirane su osmeračkim ili deseteračkim stihovima. Iznimno tužan lirski efekt postiže se višestrukim asonancijama, prigodnim epitetima, anaforama, metaforama, alegorijama i drugim stilskim figurama. Namijenjene su oplakivanju pokojnice ili pokojnika u domu, na pogrebu i na grobu. Neke od tih pjesama kao, primjerice sljedeću, mogli bismo nazvati eshatološkim jer se u njoj sin iz groba obraća majci i tješi je:

*Ne plači me, staro majko moja,
 teška mi je, gorka suza tvoja.
 Teže mi je, u mom grobu biti,
 ka' nad njime dođeš suze liti.
 Idi doma, misli majko na se,
 nek' nad mojim grobom trava raste.
 Ne sadi mi, cvijeće u proljeće,
 jer proljeće moje je uvelo.
 Nisu dali cvijetu procvjetati,
 a kamoli plodove pobrati.¹⁷*

10. PJESMA SIROČETA UMRLOJ MAJCI

Diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvatice kazuju potresnu pjesmu o siročetu koje je bez majke ostalo, a kad je dijete saznalo na grob je kleknulo,

¹⁴ Isto.

¹⁵ Vidi: Marko Višić, *nav. dj.*, str. 9.

¹⁶ Usp. Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb 1995., str. 94.

¹⁷ Katarina Penđer zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, E.

iglicom kopalo, majku dozivalo. Majka se djetetu iz groba javila i govorila da ide kući *majci novoj*, a dijete je žalilo da *nije ono majka*:

*Jedno dite malo,
Bez matere ostalo.
Ono raznog svita,
Za mater pita:
«A moj ćaća Ivo,
što si majku skrio?»
«Majka je zaspala,
pokrila je trava.»
Ono otrča na groblje,
čeprkajući travu:
«Ustaj, majko moja,
iz te zemlje ladne.»
Majka progovara;
«Ajde, dite, doma,
majka ti je nova.»
«Nije ona mila,
ko što si ti bila.
Kad mi kruva daje,
broji zalogaje.
Kad me kupa,
o kajin me lupa.
Kad me češlja,
po glavi me pljeska.»
Ovo dite malo,
bez majke ostalo.
Na majčinom grobu,
ono je zaspalo.¹⁸*

11. VJERSKA USMENA LIRIKA

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u 7. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate.

¹⁸ Marina Matić zapisala je svibnja 2006. g. u Drnišu. Kazala joj je Vjera Cvitkušić (rod. 1946. godine). Rkp. FF Split 2006, R.

Koliko je do sada poznato, hrvatska vjerska lirski pjesma *Narodil nam se kralj nebeski* seže u 13. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana, kao i Božićne pjesme: *Bog se rodi u Vitliomi* (14. st.) i *Va se vrime godišća*.¹⁹ Mora se istaknuti da su neki povjesničari književnosti ustvrdili da je Božićna pjesma *U se (=ovo) vrime godišća* prevedena s latinskog jezika *In hoc anni circulo*.²⁰ Na vjersku je liriku utjecala *Šibenska molitva* (krajem 14. st.), «pisana u ritmičkoj, recitativnoj prozi.»²¹

Pakovačka narodna nošnja

Mnoštvo je vjerskih usmenih lirskih molitava koje se i danas mole. Među njima je sljedeća dijaloška koja se moli na Veliki petak:

*Ajme sinko, diko moja,
kamo tvoje hitre noge,
što prid majkom ne trčete,
ali ste mi pokalale?
Kamo tvoje bile ruke,
zašto majku ne grlite,
ali ste mi savenule?*

¹⁹ *Usmene lirski pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996., str. 18.

²⁰ Kombol – Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 29.

²¹ Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 27.

*Kamo tvoje oči sjajne,
što su sjale kao sunce,
a sad ste mi pomućene.
Kamo tvoja usta bila,
što su bila sva od meda,
sad su žuči napojena.
Al' se Isus ne ispriči,
nego reče majci riči:
„Mučniji mi jadi tvoji,
neg' na križu rane moje.
mučniji mi uzdisanci,
neg' na križu udaranci.
Mučnije mi suze tvoje,
neg' na križu muke moje.“²²*

12. LEGENDA

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su faktumom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov genus specificum što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.

Hrvati najviše pripovijedaju spomenute legende o propasti Gavanovih dvora, o Isusu Kristu i sv. Petru kad su hodali po zemlji, o čudotvornim moćima svetica i svetaca, kao i čudotvornim grobovima mučenica i mučenika, stradanju sakralnih objekata i predmeta.

PROKLJANSKO JEZERO

Hrvatske legende o propasti Gavanovih dvora biblijske su provenijencije. Njihovo je izvorište u biblijskoj priči o propasti Sodome i Gomore koje su stradale zbog opočina svojih žitelja. Dva su anđela išla u Sodomu provjeriti ljudsku pobožnost i milosrđe. Dočekalo ih je jedino Lotovo gostoprimstvo, dok su se ostali stanovnici htjeli izivljavati na njima. Anđeli su se zato Lotu odužili:

²² Katarina Penđer zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, E.

“Onda ona dvojica upitaju Lota: ‘Koga još ovdje imaš: sinove i kćeri, sve koje imaš u gradu, iz mjesta izvedi! Jer ćemo mi zatrti ovo mjesto: vika je na njih pred Jahvom postala tolika da nas Jahve posla da ga uništimo.’” (Post 19, 12-13)

“Kad ih izvedoše u polje, jedan progovori: ‘Bježi da život spasiš! Ne obaziri se niti se igdje u ravnici ne zaustavljaš! Bježi u brdo da ne budeš zatrt!’ Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem, i uništi one gradove, i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji. A Lotova se žena obazre i pretvori se u stup soli” (Post 19, 24-26).

Još u 14. st. zapisana je ova priča u glasovitom *Fiore de virtū*. Opširniji rukopis iz 15. st., također, sadrži legendu o propasti Gavanovih dvora. Na značaj ovakvih priča ukazao je u 19. st. Vatroslav Jagić. U legendi je ostala snažna slika da se nakon spaljivanja “dim diže nad zemljom kao dim kakve klačine (...) (a) Bog (...) zatirao gradove u ravnici u kojima je Lot boravio” (Post 19, 28-29). Bitan utjecaj na ove legende ima Isusova priča o siromašnome Lazaru. Lajtmotiv legende je Gavanova škrtost, oholost i nemilosrdnost. Uz te Gavanove osobine uvijek je vezana propast njegovih dvora.²³

Nekad u davna vremena živio je bogati Gavan čije se nepregledno bogatstvo prostiralo ponad Kninskog polja. Živio je veoma raskalašeno i bio je veliki proždrljivac. Prema svima je bio veoma naprasit i nemilosrdan, osobito prema siromašnima; nije poznavao nevolju i njegova su vrata za sirotinju uvijek bila zatvorena, a kad bi ih otvorio, to bi bilo zato da ih se isprebija i otjera.

Imao je ženu Gavanušu koja je bila još i gora, opakija i lakomija. Ona nije znala za Boga, a siromašnima nikad nije pomagala. Gavan je imao mnogo sinova i kćeri s kojima je uživao provoditi vrijeme i kojima je namjeravao ostaviti čitavo svoje bogatstvo. Ni oni nisu bili mnogo drugačiji od oca i majke. Sirotinju su izrugivali i ismijavali ih, tjerajući ih pred vratima dvora kada bi se usudili zaprositi malo kruha ili vode.

Jednog dana Gavan odluči napraviti veliku gozbu za svoje prijatelje koji su, kao i on, bili iznimno raskalašeni i proždrljivi. Za vrijeme te gozbe na vrata Gavanovih dvora je pokucala siromašna žena sa svoje sedmero djece, noseći najmlađe, bolesno u naručju. Svi su redom bili veoma mršavi, u dronjcima i vidno iscrpljeni dugim putom.

Ugledavši siromahe u svome dvoru kako mu ometaju gozbu, Gavan se razbjesnio i naredio da se puste psi iz vežnje. Gavanova djeca, sva sretna, otrčala su da ispune očevu naredbu. Međutim, trudna Gavanuša u posljednji trenutak odluči ih spriječiti. Nije se ona bila sažalila nad siromašnom ženom i njenom djecom. Takva osjećanja ona nije poznavala. Bila je trudna i bojala se da joj

²³ O legendama o propasti Gavanovih dvora vidi više: Marko Dragić, *Legende o propasti Gavanovih dvora*, u: *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, (uredili Šime Pilić i Živko Bjelanović) Split 2003., str. 69.-82.

sirotica ne naškodi. Sa stola punog izobilja dala joj je koricu kruha, gurnući ju prezrivo i sa gnušanjem, nogom po podu. Ozarena od sreće sirotica taj komad kruha raspodijeli svojoj gladnoj djeci. Potom sirotica ponizno zamoli malo vode, preklinjući Gavanušu Bogom, jer su im se usta od duga puta svima bila osušila.

Na Gavanovom posjedu nalazio se mlin, a znala je da je Gavanovo sve dokle pogled seže, pa je zamolila malo te vode. Gavanuša se na to razbjesnila i zamahnula rukom prema siromašnoj ženi, vičući kako za nju postoji samo jedan Bog, njen Gavan i da svoje bogatstvo ne želi uzaludno raspršivati na nezahvalne bijednike. Tužna sirotica pokupi svoju djecu i ode iz Gavanovih dvora. Popevši se na obližnji brežuljak, baci prokletstvo na njih.

U tom su trenutku munje proparale nebo, gromovi zatutnjili, zemlja se zatresla, iz Gavanovih mlina potekla je voda i natopila mu čitavo imanje. Potopila mu je dvor, njega, ženu, djecu i sve prijatelje proždrljivce. Kad mu je voda već bila toliko potrebna, neka im ju je na izobilju.

Prekrasni slapovi i sedrene barijere usjekli su rijeku Krku sa sedam pritoka, za svako sirotičino dijete po jedan. Bogatstvo stola kojim su se proždrljivci gostili postalo je dijelom bogatstva Krke. Siromašno stanovništvo iz okolnih naselja počelo je naseljavati to područje formirajući staru Scardonu i Šibenik. Otada je vode bilo za svakoga, a Gavanovi dvori i danas se vide potopljeni pod njenim bogatim slapovima.²⁴

Tragom legende o nastanku *Prokljanskog jezera* kod Šibenika otišao sam ondje 1999. godine i zapisao legendu koja govori o oholjoj Gavanki koja svojim pastirima nije htjela dati ni koru kruha, pa ju je Bog kaznio i svo njezino imanje je propalo u zemlju i na tome mjestu je nastalo jezero. U tome jezeru postoji otok *Stipanac*.²⁵

Na tome otoku bile su velike zidine tvrđave za koju se priča da je bila Gavanova kuća.²⁶ Godine 1989. kanaderi su oštetili te zidine koje su sada manje ali se ipak još vide. Vlasnik pola otoka *Stipanac* je Marinko Plenča.²⁷

Krka je 1985. godine proglašena Nacionalnim parkom. Na njezinu se toku nalazi veliki broj slapova i brzaca, a njezin proboj kroz krški kraj završava prekrasnim Roškim slapom i Skradinskim bukom.

²⁴ Marita Tabula zapisala je 2006. godine u Šibeniku. Kazali su joj Jure Tabula (rođ. 1936. g. u Gaćelezama) i Tereza Tabula (rođ. 1937. g., djev. Brusana u Grabovcima). Kazivači su bračni par od 1955. godine. Žive u Šibeniku. Rkp. FF Split, 2006., Usp. Tomislav Đurić, *Legende puka hrvatskoga, sto najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti*, Meridijani, Samobor 2005., str. 96-97.

²⁵ Kazala mi je 1999. g. Stana Mikulandra, djev. Živković (rođ. 1940.) u Konjevratama kod Drniša. Živi u Bilicama kod Šibenika.

²⁶ Rekao mi je 1999. g. Duško Mikulandra (rođ. 1966.) u Bilicama, po zanimanju policajac.

²⁷ Kazao mi je 1999. g. Branimir Šarić iz Šibenika (rođ. 1931.), umirovljenik.

13. PREDAJE

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama. *Vede (usmeno znanje)* je sveta staroindijsko-sanskrska sveta knjiga, a nastajala je od 16. do 6. st. prije Krista. Zahvaljujući usmenoj predaji u Indiji i danas živi sveto pleme Veda.

U Bibliji je mnogo usmenih predaja i legendi. Takva je, primjerice, potresna priča *Judita* (2.-1. st. prije Krista). Na značaj i ulogu usmene predaje, starozavjetni su pisci više puta ukazivali i poticali njegovanje vjerne usmene predaje, a uzorno je Pavlovo učenje: “Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom!” (2 Sol 2, 15.).²⁸ Sveti Pavao nastavlja: “Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili.”²⁹ Mnoštvo je predaja i u drugim svetim knjigama: *Talmudu (usmenoj znanosti)* sastavljenom na temelju židovskoga tumačenja *Staroga zavjeta*; *Tipitaku (tri košare)* - svetoj knjizi budizma³⁰, kao i u *Kur'anu*.³¹

Temeljem dosadašnje relevantne literature i posebice terensko-istraživačkoga rada predaje se mogu klasificirati na: 1. Povijesne predaje. 2. Etiološke predaje. 3. Eshatološke predaje. 4. Mitske (mitološke) predaje. 5. Demonske (demonološke) predaje. 6. Pričanja iz života.

13.1. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, grobalja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače. Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendnoj razini. Neke su etiološke predaje nastale na temelju pričanja iz života. U tim su predajama kao i toponimima sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti.

Baltazar Adam Krčelić (Šenkovec kod Zaprešića, 1715. – Zagreb, 1778.), povjesničar i svećenik, bilježi etiološku predaju o nastanku imena grada Zagreba. U svojim *Annuama* (1748.) Krčelić navodi više priča, itd.

²⁸ Novi zavjet, ZIRAL, Mostar; Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb 2000., str. 615.

²⁹ Isto, str. 616.

³⁰ Tu je knjigu utemeljio Gautama Buddha (563.-483. pr. Kr.). Tipitaka sadrži Buddhine govore, komentare, filozofsko-religijske traktate i lirsku poeziju.

³¹ Ta je knjiga nastajala od 612. do 653. godine.

Kako su Miljevci dobili ime

Miljevci su zaravan koju sa zapadne strane omeđuje kanjon rijeke Krke te s istočne kanjon rijeke Čikole, a na sjeveru je od župe Promina razdvaja dva do tri kilometra širok pojas krša. Na njima se razvilo sedam naselja seoskoga tipa u kojima živi 1432 stanovnika: Bogatić, Brištane, Drinovci, Kaočine, Karalić, Ključ i Širitovci. Miljevačkom području pripada i selo Nos Kalik te Visovac, otočić s franjevačkim samostanom nizvodno od Roškog slapa kojeg su u 13. stoljeću nastanili svećenici augustinskog reda, a 1445. zamijenili su ih franjevci. Usmenom predajom starih Miljevčana sačuvala se etiološka predaja:

U davna vremena bijahu Miljevci prekriveni neprohodnom hrastovom šumom. Bila je tako gusta da se moglo prijeći s jednog hrasta na drugi bez silaženja na tlo i to od desne obale Čikole do lijeve obale Krke. U toj bogatoj šumi živjele su srne, vukovi i druga mnogobrojna divljač. Dva kilometra južno od današnjeg sela Ključa, na ravni iznad klisure Orlovače, sjao se grad Ključ.

Na sjevernoj strani Miljevaca, na lijevoj obali rijeke Krke, na strmoj klisuri kod današnjeg sela Bogatića, blistao je Bogov-grad (Bogočin). Grad Ključ pripadao je jednoj hrvatskoj plemićkoj porodici, a član te porodice Andrija bijaše oženjen Čikom, sestrom hrvatskoga kralja Krešimira. Andrija i Čika imali su dvije kćeri: Vekenegu i Miljevu. Vekenega je bila pobožna i stupila je u redovnice, a Miljeva bijaše lijepa kao vila iz čikolske klisure. Pošto bijaše gospodskoga roda, a ni po ljepoti joj nadaleko ne bijaše ravne, za ruku su joj se otimali plemićki sinovi.

Pošto roditelji nisu imali muškog potomka, nisu htjeli dati Miljevu ni za jednog prosca koji nije bio voljan priženiti se u grad Ključ. Nisu htjeli ni čuti da se grad Ključ poslije njihove smrti proda, ili, još gore, opusti. Vrijeme je prolazilo, a nijedan se prosac nije htio priženiti u grad Ključ, te su Miljevini roditelji morali pristati na pogodbu s gospodarom Bogov-grada Bogomirom koji je bio posljednji izdanak svoje porodice. Pogodba je glasila ovako: Ako u braku Bogomira i Miljeve bude blagoslova i sinova, jedan će od njih naslijediti grad Ključ i u njemu stvoriti potomstvo.

Kada su se složili o ženidbi i nasljedstvu valjalo je prokrčiti šumu između Ključa i Bogov-grada kako bi svatovi mogli na konjima doći po djevojku. U ono vrijeme na Miljevcima nije bilo naselja, pa su roditelji mladenaca morali tražiti drvosječe po drniškoj i skradinskoj krajini da prokrče šumu između Ključa i Bogov-grada. Sječa šume trajala je trideset tri dana. Kada je šuma bila prosječena roditelji mladenaca dogovorili su i dan vjenčanja.

Odmah nakon toga Bogomir je sakupljao ugledne svatove, a roditelji djevojke rođake i prijatelje. Među Bogomirovim je svatovima bilo i onih koji su

prosili Miljevu, ali se nisu htjeli priženiti u Ključ. Kada su čuli za Bogomirovu ženidbenu pogodbu, pitali su se kako i sami nisu došli do takvoga pametnog rješenja, ali bilo je prekasno.

Okupljeni svatovi krenuli su na dogovoreni dan iz Bogov-grad u grad Ključ po lijepu Miljevu. Pred Ključem su ih dočekali Miljevini roditelji, rođaci, prijatelji i uzvanici, a Miljeva je bila u odajama sa sestrom i drugim djevojkama plemićkoga roda.

Po ondašnjem običaju mlada se morala otkupiti zlatom, a to je bila dužnost staroga svata iz roda mladoženjina. Kada je stari svat „otkupio“ mladu i izveo je pred svatove, tek tada su svatovi smjeli ući u djevojačke dvore. Poslije pjesme, šale i svatovskih doskočica, vjenčanje je obavljeno u obiteljskoj kapelici grada Ključa. Vjenčao ih je neki Zadranin, rođak mladenkin. Nakon vjenčanja priređena je gozba, a poslije gozbe pjesma i šala kao i u današnjim svatovskim običajima.

A kada je došlo vrijeme da svatovi s mladom krenu k dvoru mladoženjinom, tiha je tuga obuzela srca Miljevinih roditelja. Da bi svatovi stigli u Bogov-grad prije mraka, izveli su mladu, pozdravili njezine roditelje, rođake i prijatelje, te zajašili konje i uputili se u Bogov-grad udarajući u bubnjeve, frule i svirale, tjerajući konje i pocikujući. Takvog veselja nisu doživjeli Miljevci ni prije, ni poslije, jer bubnjanje i pjesma nisu prestali sve do Bogov-grad. Kada su svatovi s lijepom Miljevom stigli do Bogov-grad bila je već noć, a pjesma nije prestajala.

No, nekoliko koraka prije ulaska u Bogov-grad mladenkinog je konja uplašio orao i s mladom se niz klisuru strmogladio u duboku provaliju Krke. Kada to vide mladoženja, natjera konja i na njemu se za lijepom Miljevom baci u provaliju. Roditelje obuze velika tuga, te se u svome jadu obraćahu jedino Bogu, a narod taj kraj između Bogov-grad i Ključa prozva Miljevcima u čast lijepoj Miljevi.³²

Prema drugoj verziji nije orao preplašio konja, nego je Miljevu niz klisuru povukao zmaj. Često su određeni usmeno-književni primjeri varijacijski specifični. Takva je i sljedeća predaja o Bogočinu ili Vilin gradu koji je sagradio knez Bogetića, Bogoj:

On je sagradio lijepe dvore za svoga jedinca Bogdana i njegovu nesuđenu nevjestu Miljevu iz Ključa, obližnjeg sela na ušću Čikole. Njezina majka Čika ponosna udovica Domagojeva, lijepo je opremila svoju kćerku za udaju, a puno njenih prijateljica je također pripremila darove.

Na svadbu je došlo mnogo svatova, sedam banova i dvanaest župana. Kada su svatovi došli do Bogočina, ispod klisura kanjona rijeke Krke iznenada

³² Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci 2008., str.1-15.

je doletio krilati zmaj i ugrabio mladu nevjestu te je odnio u jezero kod Brljana. Bijesan Bogdan baci se za svojom ljubavi u Brljan da je spasi, ali se utopi.

Tužan mladoženjin otac razdjeli svoje bogatstvo hrvatskim banovima i sirotinji da ga spominju u narodu. Ostatkom novca sagradi samostan Aranđelovac, na pogled Bogočinu da redovnici mole za njega i mlade nesretnike koji stradahu u Brljanu, a obzida Čučevo i Nečven (dva nasuprotna grada na Krki). U njihove visoke kule uzida dvije sestre da danju i noću nariču za njegovim Bogdanom. Također je napravio mostove na Roškom slapu i Brljanu uz obavezu putnika da plaćaju po dvije suze carine za prijelaz, za njegova Bogdana. Svoj Bogočin je razrušio do temelja, a sam se netragom uputio u svijet.

Banica Čika sagradila je kulu prema Ključu, da u njoj stalno gore svijeće za spokoj duše Miljeve i Bogdana. Od toga doba narod prozva Bogočin - Vilin-gradom, a potok pod Ključem Čikolom, brijeg (brinu) kod Ključa Miljevcima, Puničku dragu i Babin grad po jadnoj banici.³³

13.2. Mitske predaje

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd.. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. U 6. st. spominje ih bizantski pisac Prokopije iz Cezareje. Spominju se i u *Zlatnoj legendi* Ivana Zlatoustog s početka 12. st.³⁴ Vraz u Kolu (br. 5., 1847.) piše o vilama. Ivan Kukuljević Sakcinski (Varaždin, 1816. – Puhakovec, Hrv. zagorje, 1889.) o vilama piše u Danici (1847.).³⁵ Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu. Već je kazano kako je narod domaštio sudbonosne povijesne osobe i događaje. Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati:

³³ Službene web stranice grada Drniša www.drnis.hr

³⁴ Špiro Kulišić, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo 1979., str. 139.

³⁵ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997., str. 27-28.

Vila i starac

E moja ćerce, ja ne znam je l' to tako stvarno bilo, al' meni je moja mater tako pričala kad sam bila dite. U to vrime su ti nas dicu straš'li s takim pričam, tako da mi jadni od stra'nismo mogli naveče'spavat'.

Pa da t' kažem. Kažu da su prije trista godina ode živl'e divojke koje su po danu bile ka i sve druge. Išle b' u polje, kopale, pomagali starim čuvat ovce i krave i šta ti ja znam. Ka i sve druge divojke i one su t' se spremale za udaju.

A unda uveče' kad bi pa mrak une b't' ošle u stari klanac podno brda i tamo igrale kolo, pritvarale noć u dan i čin'le čudesa. Uvik su bile obučene u duge bile suknje i imale su dugu, raspuštenu, sidu kosu. Unda b'ti se une, moja ćerce pritvor'le u vile s konjskim glavama i magarečim kopitima. Sišle b's klanca i 'odale po selu tražeć nevinu dicu da i' odnesu na krilima u nebo da vide đavle i stare, raščupane babe bez zubi šta igraju kolo oko vatre.

Jednom je kažu, dok su tako išle po selim, jednoj vili zapela kosa za draču. Zvala ona cilu noć, mol'l'a da joj neko pomože, al' niko od stra nije smijo iz kuće. Kažu da je jednom starom didu bilo je ža'slušat', pa un jadan oša joj pomoć.

Rekla njemu vila da ako joj pomože otpetljat kosu da će se opet vrat'ť u mladost i dugo živ'ť, al' da joj nesmi ostat' nijedna dlaka. Tijo stari opet da bude mlad, jer žena mu već davno umrla, a dice nisu imali pa joj tako otpetljava kosu skoro cilu noć, a kad ju je oslobodjo, jadan, umra. Privar'la ga vila. Da joj nije otpetlja kosu una b' umrla kad bi svan'lo, a ovako umra un nisritan.

Kad su ujtra ga našli drugi seljani nisu znali šta mu ju' bilo. Al' kad su posli' ošli u štalu vid'li su da su svim konjima ispletene pleten'ce. Unda su vid'li da su to bile vile pa im više niko nikad nije tijo pomoć. Tako su ti kroz neko vrime sve one pomrle.”³⁶

U vrijeme turskih prodora Miljevce je zadesila sudbina mnogih naših mjesta. Sva su sela bila uništena, a narod je pobjegao na područje tadašnje Mletačke Republike oko Rogoznice i Primoštena, pa do Tisnog i Pirovca. Narodna predaja o tim je događajima davno zamrla, a jedino je fra Petar Bačić (1847.-1931.) u visovačkoj samostanskoj kronici zapisao da su Miljevci u vrijeme turske dominacije bili feudalni posjed turskih begova imenom Miljević ili Miljevac. Otud i ime Miljevcima. Te se begove također spominje u okolici Knina i Vrlike.

³⁶ Katarina Gabrić zapisala je 2008. godine u Otavicama kod Drniša. Kazala joj je Manda Sučić rod. Gabrić 1936. u Otavicama. Za priče je čula od svoje majke Zorke Sučić u vrijeme svoje mladosti. Rkp. FF Split 2008, E.

14. BOŽIĆNI OBIČAJI U OTAVICAMA

Otavice su malo selo smješteno u srcu Petrova polja (i u širem smislu Dalmatinske Zagore), tek desetak kilometara od Drniša. Iako nakon Domovinskog rata u selu obitava tek oko sto osamdeset stanovnika, tradicija se još uvijek čuva i njeguje zahvaljujući običajima koji se prenose s generacije na generaciju, ali i zbog duše koju taj kraj ima, a koju je široj javnosti najbolje predstavio njegov najpoznatiji stanovnik, jedan od najvećih kipara 20. st., nezaboravni Ivan Meštrović.

Os'ćaj pridblagdanskog raspoloženja naz'ra se od početka dvanajstog miseca, al' je sve počimalo od svete Luce kad se sijala šen'ca u razne posude di triba da nikne do Bož'ća, a među nju se stavljala svića.

Par dana oko Bož'ća počelo b' se plesat' narodno kolo koje smo mi zvali kokunješka. Unda su ti mladi kroz pisme odavali ko se komu sviđa. Nije to bilo ka i danas. Jedan muškarac b' uša' u kolo i pokaza na unu curu koja mu se sviđa. Ako b' ga una tila posli b' nastav'li pričat', a ako b' ga odb'la un b' ispa iz kola.

Na Badnju večer', uz obavezan post, kad se čeka Bož'ć s rodbinom, vesel'lo se, pivalo i pilo, pekl' b' se razni kolač' i fritule, spremale sarme, a još za dana b' se okit'lo bož'ćno drvce.

Kad se išlo na ponoćku, prije mise b' se okup'la čeljad ispid crkve, a unda b' muškarci don'li drva i zapal'li vatru – oganj. Stal' b' oko vatre i pričali dok ne počme misa.

Žene unda nisu smile nosit' drva za oganj. To j' bilo samo za muškarce, a mi b' za to vrime nos'li vratru vina, varćak šenice il' šta j' ko ima. Mi žene b' se unda lipo ured'le za crkvu. Obukle b' kotulu,³⁷ vuštan, onda stav'le travešu, obule opanke i oko glave stav'le okrug. Nakon šta b' poslušal' misu čestital' b' jedni drugin Bož'ć, zagrl' se i unda jopet igral' kolo. Svi su bil' vesel' da su imal' i ne znam kol'ko briga, a do tradicije se obavezno držalo.

Na dan Bož'ća b' išli jopet na m'su i pival' bož'ćne pisme. Slavlje b' se nastav'lo u familiji uz zajedn'čki ručak. Na Stipandan i sv. Ivana išlo b' se u selu po kućan di j' bilo ime Stipan i Ivan i unda b' se pivajuć' čestitalo imendan. Svi smo unda bil' siromašniji, al' zato puno bliži s drugima. Bilo j' lipše neg' danas.³⁸

Na Badnji dan sve kuće se okite poljskim cvijecom i zelenilom. Potom domaćin u kuću donesu dva drveta – badnjaka. Badnjaci se nalože na vatru i onda se sprema večera. (Badnji dan se obvezno posti.) Poslije večere peku se fritule.

³⁷ Kotul(a) suknja.

³⁸ Katarina Gabrić zapisala je 2008. godine u Otavicama kod Drniša. Kazala joj je Ljubica Gabrić, rođ. Sučić 1933. god. u Otavicama. Za običaje je čula od svoje majke Marte Sučić, rođ. Mešin. Rkp. FF Split 2008, E.

Djevojke i momci kupe se po kućama ili iziđu vani i pjevaju božićne pjesme. Kad se ljudi susreću čestitaju Badnju večer. Potom se ide spavati do pola noći kada se ustaju i spremaju oni koji će ići u crkvu.

Oko dva sata od pola noći stavlja se meso kuhati za ručak. Ručak je oko jedanaest sati. Navečer se igraju kola. Božić se slavi tri dana. Na Stipandan cure idu na sajam u obližnje selo ili grad. Novu godinu karakteriziraju slični običaji. Pale se badnjaci i voštane svijeće. Cijeli dan se plešu kola i pjeva.³⁹

U folklornom smislu Badnjak je najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Karakteriziraju ga: priprava hrane za Božić; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; groblja; badnje pucanje; badnji krjesovi; slama; posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; božićne svijeće; božićni bor; božićne jaslice; badnji post i badnja večera; večernja molitva; čekanje polnočke; badnje koledanje; badnji ophodi; čestitanje; badnje zdravice.⁴⁰

³⁹ Darija Matić zapisala je 2006. godine. Rkp. FF Split 2006, R.

⁴⁰ *Badnjak, badnji* - tumačeni su riječju *badanj* i po tome je panj badnjak u svezi s drvom za badanj. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva A – J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971., str. 86-87. Milovan Gavazzi ustvrdio je da badnjak svoj naziv baštini od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti* – *bdjeti*, ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadriti se* – *razbuditi se, biti budan*. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia* – *bdijenje, noćno stražarenje*. Naziv *vilija, vilija Božja* zadržao se i kod Hrvata po sjevernom Jadranu, a kod nekih kajkavaca Božićno navečerje naziv je za Badnjak. Milovan Gavazzi, *nav. dj.* str. 128-129. Badnjak je naziv za Badnji dan, Badnjicu, ali i za drvo *badnjak*. U Barbarićima kod Čitluka badnjakom je nazivan onaj koji je nosio badnjak. Iznimno je važno škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila. Radi toga, sinoda ju je 1688. godine predviđela za sve nedjelje. Fra Luka Tomašević, *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica «Gospa Sinjska», knj. br. 6, Sinj, 2000., str. 131. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr. Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni. U drugoj polovici 17. st. Iochan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri. Milovan Gavazzi, *nav. dj.* str. 132-146. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo. U Jelsi na Hvaru na ognjištu (kominu) palio se badnjak, a postojala je i druga vrsta badnjaka u obliku grane koja se ukrašavala i stavljala na ulazna vrata ili na krov kuće. Hrvati su u Bosni i Hercegovini rano u jutro na Badnji dan pod strehu stavljali granati badnjak. U selu Debeljacima kod Banja Luke mladić bi uoči Badnjaka usjekao badnjak - ljeskovu granu, dugu oko dva metra sa što više resa. Ukoliko nema hrasta ili cera badnjaci su bili od graba, bukve, kljena, javora, bora, smreke, smokve, trešnje, šljive itd. Najčešće se pale tri badnjaka, ponegdje jedan, rjeđe dva, a na jugu Dalmacije onoliko koliko je muških glava u kući i k tome još za ono muško čedo koje će se roditi iduće godine. U nekim mjestima, primjerice, na Lastovu (Na Lastovu 2006., g. prim. dr. Antun Jurica (rođ. 1923. g. u Lastovu) kazao je Vlatki Špirić. VI. rkp. 2006., sv. 9, str. 17) i Račišćima na

15. MASKIRNI OPHODI

Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskih vremena. Taj običaj karakterizira magija za plodnost i zaštitu od zlih sila. Sv. tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana i od tada pa do Čiste srijede odvijali su se maskirani ophodi. U tom su se razdoblju održavale i svadbene svečanosti. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke; a što ophod maškara čini apotropejskim.

15.1. Vučari, vukari

Vuk je u tradiciji južnih Slavena i nekih drugih indoeuropskih naroda demon-ska životinja. U Hrvata su uz vuka vezani obredi: *vukarski*, *vučarski* i *vukovi*. Ti su običaji veoma stari, a u današnje vrijeme gotovo su iščezli. Do pedesetih godina 20. stoljeća izvodili su se u jesensko i zimsko doba kada su vukovi napadali i *blago* i ljude.

U kršćanskoj je tradiciji legenda o sv. Franji i vuku koji je činio mnoga zla u okolici Gubbija. Sv. Franjo je vuka nazvao *bratom vukom* i zauzeo se za njega kao Božje stvorenje koje ne zna bolje činiti, te se angažirao da ga pripitomi.⁴¹ Vitomir Belaj navodi da vukovi u hrvatskoj tradiciji pripadaju i sv. Juri jer ih on može usmjeravati.⁴²

Nedostatni su podatci o tim običajima. Znanstvenici ih, uglavnom, navode usputno. Vučare spominje i Petar Grgec ali ništa o njima ne piše.⁴³ Čubelić spominje vukare i o njima navodi dvije rečenice.⁴⁴ Milovan Gavazzi navodi da su se vukarski obredi izvodili «u doba oko Božića pa do Poklada».⁴⁵ Špiro Kulišić spominje

Korčuli, pale se veliki badnji krjesovi. Vid Vuletić Vukasović, *Božić u Račišćim (O. Korčula)*, Srđ, Dubrovnik, na Dražnji dan 1906., str. 774-775.

O tome više: Dr. Dunja Rihtman-Auguštin, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 47-114.; Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 67-91.

⁴¹ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* Radovana Ivančevića, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 588.

⁴² Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., str. 190.

⁴³ Petar Grgec, *Hrvatske narodne pjesme*, Hrvatska državna tiskara, Zagreb, 1943., str. 151.

⁴⁴ Tvrko Čubelić, nav. dj., str. 77.

⁴⁵ Milovan Gavazzi, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 220.

izreku *Podaj vuku varice, da ne kolje jarice* i pri tome objašnjava panspermijsku karakteristiku varice koja se prinosila kao žrtva. Varica⁴⁶ se sprema od brašna svakoga žita ili se u nju stavlja po zrnu svake žitarice te se njome posipaju ljudi, stoka, brodovi, ulišta i dr. Namjera je toga obreda apotropijska i panspermijska.⁴⁷

Ta činjenica kao i sami nazivi vukarski i vučarski izazivaju dodatne dvojbe oko tih obreda, te ih neki znanstvenici smatraju istim obredom. Ti su obredi i danas u narodnom pamćenju.

Vučari su maskirani ophodnici koji su u skupinama od po tri do četiri čovjeka ophodili nakon što su ubili vuka, oderali mu kožu, nataknuili je na kolac, napunili slamom i okitili je svilom, vunom i šarenim papirima, te tako hodali po svom i susjednim selima glasno pjevajući i tražeći darove za ubijenoga vuka. Vučare su za ubijenoga vuka darivali slaninom, mesom i drugim prehrambenim proizvodima od kojih bi pravili gozbu na kraju ophoda.⁴⁸ U Lici je bio običaj da ljudi naoružani vilama, sjekirama i puškama organiziraju hajke na vukove. Ti su se ljudi nazivali *vukari*, a pjevali su *vukarske* pjesme kako bi od kuće i stada odagnali vuka. Tim ophodima željelo se «spriječiti» vuka da dolazi domovima i štalama. Prema relevantnoj literaturi i suvremenim izvornim terenskim zapisima ti su se ophodi do 2. svjetskoga rata izvodili: u Livnu⁴⁹, Vinjanima Donjim⁵⁰, metkovskom kraju⁵¹, zadarskom kraju⁵², mostarskom kraju⁵³, stolačkom kraju i drugdje.

Nabraljice ili šaljive pjesmice koje su recitirali/pjevali vučari u tim ophodima nazivane su vučarske pjesme. Pjesmom se poziva domaćina da vuku poda sočice, varice, jarice, vunice, junice, slanine kako ne bi silazio s planine jer nije dobar kod kuće:

⁴⁶ U stolačkom je kraju varica naziv za *koljivo* (varivo od mesa zaklane stoke).

⁴⁷ Špiro Kulišić, Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u pručavanju stare slovenske religije. *Godišnjak*. Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo, 1973., str. 155.

⁴⁸ Mile Palameta, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*. Mostar, 1996., str. 63-65.

⁴⁹ Radmila Kajmaković, *Narodni običaji stanovništva Lištica*, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo, 1969/1970., str. 312-313.

⁵⁰ U Vinjanima Donjim kod Imotskoga u svibnju 2007. g. zapisala je Branka Despotušić, a kazao joj je Mijo Raić (rod. 1957. g.) podrijetlom iz Doljana (Zahumlja) a živi u Pločama. Rkp. FF Split 2007., sv. 18, str. 6.

⁵¹ Ivana Jakić zapisala je 2008. godine u Metkoviću. U metkovskom kraju se taj običaj zadržao do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Rkp. FF Mostar, 2008., E.

⁵² U Kruševu kod Zadra 2006. g. zapisala Marija Anić, a kazala joj je Stana Anić (djev. Anić, rod. 1929. g. u Kruševu). Rkp. FF Split, 2007., sv. 95, str. 3.

⁵³ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006., str. 73.

*Domaćine od kuće,
 evo vuka kod kuće.
 Tirajte ga od kuće,
 nije dobar kod kuće.
 Podajte mu šenice,
 da ne kolje telice.
 Podajte mu slanine,
 da ne silazi s planine.
 Podajte mu zopčice,
 da ne kolje ovčice.⁵⁴*

Vukari su i sljedećim magijskim katrenom odgonili vuka od kuće:

*Mrki vuče, koju ti je majka,
 Kojo majka, a koju sestrica?
 Majka mi je gora i planina,
 A sestrica po gori maglica.⁵⁵*

Tim su stihovima vukari uspostavili svojevrsan kontakt s vukom te mu nakon pitanja tko su mu majka i sestrica, sugestivno odgovaraju da mu je majka gora i planina, a sestrica po gori maglica. Tim su metaforičnim sugestijama vuka tjerali u goru, planinu i maglicu. Vukari su magijskim riječima u svojim pjesmama htjeli udobrovoljiti vuka tražeći od domaćina da vuku dade slanine, runo vune, svega dosta; da ne priđe preko mosta, da ne kolje ovce žune.

Vukarske pjesme po svojoj poetici pripadaju bajalicama kojima se liječe ljudi i životinje, te iz njihovih domova, štala i imanja odgone demonske sile.

⁵⁴ Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rod. 1927. g). Rkp. FF Split 2006., sv. 41, str 8-9. Slična je pjesma zapisana u Lici: Domaćine od kuće, / Evo vuka kod kuće, / o-o-o-o-oj! / Tirajte ga od kuće, / Podajte mu suva mesa, / Da vam tora ne pri-tresa. / Podajte mu slanine, / Da ne slazi s planine. / Podajte mu šenice, / Da ne kolje telice. / Podajte mu zobčice, / Da ne kolje ovčice. / Dajte, vuku vlasa, / Da ne kolje pasa. / Kiti snašo, mrka vuka, / Da t' je ćerka lipšeg struka. Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rođakinja. Rkp. FF Split, 2004., sv. 44, str. 8-9.

⁵⁵ Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rod. 1927. g). FF Split, 2006., sv. 41, str 8-9.

15.2. Miljevačke čarojice

Maškare se u Miljevcima zovu *čarojice*. Svrha im je apotropejska i panspermijska. Naziv baštine po čaranju lica ugljenom. Pripremanje je započinjalo već iza Tri kralja, kada su se za čarojice odabirali snažniji, izdržljiviji, otvoreniji ljudi i koji su bili spremni na šale, doskočice, ali i koji dišpet.

Prije ophoda sastajale su se u jednoj kući gdje bi se dogovorile uloge. Najčešće su to bili baba, did, te obično jedna ili dvije mlade. Jedna bi bila malo starija, a u ruci je imala uvijek metlu tako da bi mogla počistiti kuću u koju stignu. Baba je uvijek sa sobom nosila lug i posula bi one koji joj se ne bi sviđali, a did je uvijek bio glavni u povorci i odlučivao kamo čarojice trebaju ići. U ophode bi kretali u samu zoru po svim selima Miljevačkog platoa, zatim bi preko Krke stigli do Dubravica i Rupa.

Čarojice su imale i torbonošu zaduženog da nosi torbu u koju bi skupljao darove i najčešće bi imao sablju, na koju bi zaticao slaninu i meso koje bi čarojicama darivali domaćini. Prije darova čarojice su morale otpjevati jednu od svojih pjesama, ali i ispuniti želju domaćinu. Najčešće se pjevalo: *Domaćine, kume moj evo mene pred tvoj dom*. Najčešća je želja domaćina bila da «did povali babu». Taj običaj želio je potaknuti nadolazeću godinu da bude što plodonosnijom. Did bi najčešće povalio babu na drvima ili lozi. Obučeni u staru odjeću, zagrnuti u ovčju kožu i okićeni zvonima, čarojice su velikom bukom koju su proizvodili zvonima željeli protjerati demonske sile i probuditi proljeće i rodnu novu godinu.

Osim s gostoljubivima domaćinima čarojice bi se susretale i s domaćinima koji ih ne bi htjeli primiti u svoj dom. Tada bi čarojice napravile dišpet: istjerale bi sve kokoši iz kokošinjca, pobacale stvari u dvorištu i slično.

Nakon povratka čarojica, organizirala bi se večera na kojoj bi se pripremili svi darovi koji su se skupili. Pozivali bi se svi članovi obitelji onih koji su sudjelovali u čarojicama, a kada je bilo mnogo darova u slavlju bi sudjelovalo i cijelo selo.⁵⁸

16. IVANJSKI OBREDI I PJESME

Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine. Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova (kresova, krisova).⁵⁹ U Bosni i Hercegovini te Dalmaciji svitnjak je sinonim za krijes. U Tisnom na

⁵⁸ Katarina Pender zapisala je 2008. godine. Rkp. FF Split 2008, E.

⁵⁹ Vitomir Belaj, nav. dj., str. 214.

otoku Murteru, 23. lipnja “uoči Ivanje žetvene”⁶⁰ vršilo se paljenje *koleda*. Običaj paljenja krijesova na taj dan bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr.⁶¹ Neki etnolozi paljenje ivanjskih krijesova interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta.⁶²

Vatra je magijski izvor moći. Vatra u kršćanskoj simbolici predstavlja mučeništvo i vjerski žar, kao i pobjedu svjetla nad tamom.⁶³ Narod vatri pripisuje i karakteristike demona, te se vjeruje da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone. Bolesti su u narodnoj percepciji demonska bića.

Luka Ilić Oriovčanin podrijetlo slavenskih ivanjskih običaja paljenja krijesova (kao i nekih drugih običaja) vidi u indijskim običajima.⁶⁴ U živom je narodnoj tradiciji sv. Ivan veliki zaštitnik vrela voda. Stara je hrvatska tradicija da se na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca.⁶⁵ Kao i drugi obredi i ivanjski su raznovrsni.⁶⁶

⁶⁰ Marina Lampalov u travnju 2006. godine zapisala u Tisnom na Murteru po kazivanju Šime Grgurine rođ. 1930. g. Kazivač je po zanimanju ribar, a sada je umirovljenik. Rkp. FF Split, 2006, sv. 17., str. 7.

⁶¹ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 154.

⁶² Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 16-17.

⁶³ Neki narodi vjeruju da će preskakanjem vatre pobijediti neprijatelja. Tako su se, primjerice, u jesen 2005. godine diljem Irana palile vatre te se preskakalo preko njih vjerujući da će tako poraziti SAD koji im je zaprijetio ratom.

⁶⁴ Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846., str. 154, 168-169.

⁶⁵ Vitomir Belaj, *nav. dj.*, str. 215.

⁶⁶ U nekim je hrvatskim krajevima, primjerice u Velikoj kod Slavonske Požege, bio običaj da muškarci nekoliko dana prije Sv. Ivana pripreme baklje (lučevi), stave ih na kuće te ih navečer uoči Sv. Ivana upale. Ti su se mladići nazivali *bakljari*. Djevojke bi ubrale razno cvijeće od kojega bi isplele vijence te se njima kitile u ivanjsko navečerje i sutradan kada idu u crkvu. Najznamenitiji je cvijet u ivanjskim vijencima bio paprat. Mladići su se s bakljama penjali po zidinama i stijenama. Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 158-162. Tako je, primjerice, seoski čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhih drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na viliju (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojeg bi se skupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali mjehovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropijsku moć kojom su se tjeroali demoni. Stariji i djeca bi se veselili do pola noći, a poslije toga su odlazili kućama. Djevojke i mladići ostajali su kod krijesa do zore. Kad bi vatra jenjala, mladići su preskakali krijes “jedni ovamo, a drugi onamo”. Skakali su vjerujući da im preko ljeta buhe neće gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu. Taj je obred imao apotropijski karakter te se vjerovalo da će tako godina biti rodinija sijenom. Seljaci su uoči Sv. Ivana po poljima palili male krijesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplotu i da će im polje što bolje roditi. Te je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvona. U Istri su se krijesovi palili i na blagdane Sv. Petra i Pavla te Sv. Ćirila i Metoda. Tako je 1933. godine u ZZNŽO JS pisao Jakov Mikac i ustvrdio “Kresovi su se u posljednje vrijeme prestali paliti”. Jakov Mikac, *Godišnji običaji (Brest u Istri)*. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb,

Neke *Ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci.⁶⁷ Djevojke su pjevale i dijaloške *ivanjske* pjesme u kojima je Ive krijes potpalio na *Ivanjsko navečerje*. U subotičkoj pjesmi se traži od majke, oca, brata, sestre da daju na krijes Ivana. Nitko od njih nije dao na krijes Ivana, ali ga je na krijes dala njegova ljubav. Pjesma je komponirana osmercima s cezurama iza četvrtoga sloga i bila je prikladna pri obredima koji su pratili paljenje krjesova.⁶⁸

Običaj "paljenja svitnjaka" zadržao se do naših dana i iznimno je omiljen među djecom, mladima ali i starijima. Već poslije ručka, dan uoči blagdana Sv. Ivana djeca po susjedstvu skupljaju drva i sve ono što je od drveta, a da je staro i da ljudima ne treba. Kad bi sve to sakupili s nestrpljenjem su očekivali mrak kada bi netko od starijih i iskusnijih muškaraca zapalio *svitnjak*, a jedna od žena bi blagosloвила vatru. Kad bi se vatra rasplamsala, djeca bi se *zatrkivala* i preskakala vatru jer se vjerovalo da će onaj koji preskoči vatru biti sretan i zdrav. Vatru su uglavnom preskakali dječaci i mladići dok bi ostali stajali okolo i uživali u tom prizoru. Stari su govorili da u toj vatri trebaju sagorjeti sva zla koja su nas zadesila kroz proteklu godinu. Sutradan bi se pričalo u čijem je kvartu bio najbolji svitnjak. Ti se običaji u urbanim sredinama posljednjih godina gase.

Dok su neke *ivanjske* pjesme sačuvale mitske motive, dotle je sljedeća u cijelosti kristijanizirana. Narodni je pjevač, u Ružiću kod Drniša, stilskom figurom, antitezom te višestrukim deminutivima spjevao ritmičnu lirsku vjersku pjesmu:

*Poleti tić perutić,
Nije tić perutić,*

1933., str. 215-223. U okolici Karlovca djevojke bi uoči blagdana Sv. Ivana u polju nabrale puno ivančica i od njih plele vijenac. Okićene bi djevojke išle po selu pjevajući pred pojedinim kućama kiteći vratnice i prozore cvijećem. U nekim se selima taj obred vršio na samo Ivanje. Po selima su išle po četiri djevojke u dobi od petnaest do osamnaest godina, a mogle su biti i mlade. Djevojke su se zvale *krisnice*. Razlikovale su se seoske i gradske krisnice. Seoske su krisnice bile okrenute jedna prema drugoj, a gradske jedna iza druge. Oko pojasa su imale bijeli *komot*, na rukavima bijeli opšiv, a sa strane im je visjela *kesa od perlov*. Seoske su krisnice nosile košare. Ferdo Heffler, *nav. dj.*, 278-280. Sv. Ivan se osobito slavio u Gornjem Selu na Šolti. Spremalo se bolje jelo, vino i prošek, očekivali su se gosti iz drugih sela. U popodnevnom satima domaćini i gosti, osobito mladež, izlaze na određena okupljališta u selu na druženje i zabavu. Dan prije Sv. Ivana Krstitelja Šoltani su kadili vinograde, palili hrpe smilja i druge makije, kojoj bi dodavali malo blagoslovljena cvijeća, grančice blagoslovljene masline ili ugljevlja što je preostalo od božićne vatre. Uvečer uoči Sv. Ivana palili su vatru pred crkvom gdje se skupljalo cijelo selo. Zvona su zvonila cijelu noć. Sa zvonika se ispaljuju roquete, a ljudi su preskakivali vatru govoreći: *Od Ivana do Ivana, / od vode do vode, / da me noge ne bole. / Od Ivanje do Petrove / da nas vile ne pohode*. Također su se palile i manje vatre po vlastitim dvorištima koje su preskakivali i zabavljali se ukućani i susjedi. Vidi: Marko Dragić, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et slavica Iadertina, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007., str. 384.

⁶⁷ Vidi: Petar Grgec, *nav. dj.*, str. 155.

⁶⁸ Vidi: *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972., str. 148.

*neg anđeo krilutić.
 Pod krilima krizmica,
 u krizmici Marija,
 Šta j' Boga rodila
 i Ivana krstila.
 Krst' Ivane i mene
 da virujem u tebe,
 U sve crkve zemaljske,
 u anđele nebeske.⁶⁹*

17. TRADICIJSKA NOŠNJA

O tradicijskoj nošnji Drniša malo je pisanih izvora koji bi pomogli pratiti razvoj tradicijskog ruha. U odjevne predmete ženske nošnje ubraja se: košulja ukrašena vezom, krožetin od pamučne tkanine, suknaena aljina s našivenim oplećkom (prslukom), pregača (otkana od domaće vune) s raznobojnim dužim i kraćim resama, sadak (ženska bluza od modrog sukna). Sastavni dio muške i ženske nošnje je pas, pojas ili tkanica.

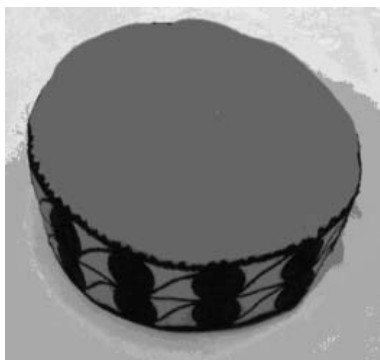
Drniška narodna nošnja

⁶⁹ Sedamdesetsedmogodišnjica Marija Pijuk iz sela Ružić kraj Drniša, kazala je 2005. g. Marini Pijuk. Rkp. FF Split 2005., sv. 62, str. 1.

Muškarci su uglavnom koristili strukani pas, dugačak nekoliko metara, sastavljen od petnaestak crvenih vunениh struka. Na starijoj nošnji je bilo dosta ukrasnih oblika s različitim motivima; Ukrašavali su se ovi dijelovi nošnje: tkanica, bičve, nazuvci (terluci), krožet, a ponekad i vunene tkane torbe, zobnice. Čarape (bičve) su se plele isto od domaće vune, a na njih su se obuvali opanci oblikovani od komada sirove volovske kože.

Tipično odijevanje muškaraca: suknene gaće, oko pasa pridržavane kurdelom (uzicom), košulja (bijela, platnena, širokih rukava, visokog ovratnika), krožet (prsluk od domaćeg modrog sukna), kaparen (kaputić s rukavima od smeđeg sukna), kaban (ogrtač s kapuljačom).

Karakterističan element tradicijskog pokrivala za glavu je crvena kapa, prastari odjevni predmet iz ilirskih vremena (s vezenim uzorcima, crnom predom i resama).⁷⁰

Crvena kapa, prastari odjevni predmet iz ilirskih vremena

ZAKLJUČAK

Unatoč iznimnom bogatstvu, raznovrsnosti i višestrukim vrijednostima, hrvatska tradicijska kultura i književnost nedostatno su istraženi. Razlozi tomu su višestruki: surove povijesne okolnosti, sustavno zatiranje i iskrivljivanje narodnoga pamćenja od devet stoljetnih okupacijskih vlasti, zabranjivanje vjere i svega što je činilo vjerski i nacionalni identitet, snažno upletanje ideologije na znanost i kulturu. Međutim, hrvatski je narod kroz mnoge progone, patnje i stradanja opstao i sačuvalao svoju tradiciju i vjeru.

S ciljem očuvanja i promicanja tradicijske baštine sedam miljevačkih sela je 2004. godine utemeljilo udrugu *Miljevci* koja okuplja 30 aktivnih članova starije,

⁷⁰ Katarini Gabrić kazala je 2008. godine spomenuta Ivana Bujak.

srednje i mlađe životne dobi. Miljevci njeguju i prezentiraju bogatstvo živopisnih narodnih nošnji, običaja, plesova, pjesama; starinskih kola, kolo trke, kolo kase, noga u nogu, biralica i dr. U proteklom je razdoblju ostvarila niz zapaženih nastupa na lokalnoj i županijskoj razini. Hvale je vrijedan rad te udruge. Za pohvalu je mjesni list *Miljevci* kao i emisija *Težačka rič* koja se bavi očuvanjem običaja i narodnih pjesama drniškog kraja, a na Radio Drnišu uređuje je Ivana Bujak.

U ovim je vremenima najveća opasnost, po tradicijsku kulturu, potrošački mentalitet življenja. Zato je civilizacijski čin izvorno sakupljati i snimati usmenoknjiževne oblike i narodne običaje kako bismo ih oteli od zaborava i sačuvali za naše potomstvo. To je opći trend u razvijenom svijetu.

* * *

Iskazujem najveću zahvalnost mojim studenticama: Katarini Pender, Dariji Matić, Katarini Gabrić, Marini Matić, Mariti Tabula, Mariji Pijuk i njihovim kazivačicama i kazivačima koji su nesebičnim zalaganjima od zaborava otrgnuli narodno blago navedeno u ovom radu. Neizmjernu zahvalnost izričem i Ivani Bujak koja mi je dragocjenim podacima pomogla pri pisanju rada.

18. PRILOZI

LJUBAVNE PJESME

DRAGA MOJA

*Draga moja u vrtu jabuka,
ti mi cvala, ti mi mirisala.
Svojin granama po' vrta zastrila
i sočne mi plodove donila.*

*Draga moja ružo u pitaru,
ti mi cvala, ti mi mirisala.
Cili prozor sa cvičem zastrila,
za mene te majka odgojila.*

PJESME U KOLU, POSKOČICE

ŠTO ME GLEDAŠ

Što me gledaš priko kola, diko,
il' se nisam nakitija lipo.
Pogledaj mi terluke vezene
i nazupke srmom obrubljene.

Gledaj moga kićenog pojasa,
oko moga što se svija pasa.

A što veliš jačermom i tokam,⁷¹
koje oči zavode divojkan'.

⁷¹ Toka - ukras na konju; metalno dugme ili pločica na narodnoj nošnji (na prsima): kopča, pribadača, zakačka, broš, predica.

ROMANCE**STAN', DANICE**

*Stan', Danice, moja zvizdo sjajna,
pita' bi' te nešto ispod tajna.
Pita' bi' te, i mene je briga,
di mi draga večeras liga?*

*Kako liga, kako krevet stere,
da li lice u mliku umiva?
Da li tilo varenikom pere?
Ili rosom za prolitnoga jutra,
u svom vrtu kada ruže bere?*

SJAJ MJESEČE, NA GRANI UVEČE

*Sjaj mjesече, na grani uveče,
nek' u zoru prati diku moju.
Misečina, pa mi dike nema,
da je tamno, doša bi mi davno.
Misečina uprla u vrata,
dika mi se 'vata oko vrata.*

DRAGA MOJA

*Draga moja, u zelenom gaju,
Di slavuji u zoru pivaju,
Di nam blago sočnu travu pase,
Tu sam dragu zamirio za se.
Tu sam s njome liti plandovao,
Tu sam s njome kratko ljubovao.*

VISOK BORE

*Visok bore kad gledam uza te,
želio bi' uspeti se na te,*

*sve do vrha tvojih zelen grana:
Da pogledam planine i gore,
daleku obalu i more,
a po moru rasute otoke
i na njima valjne divojke.
Još bi' k tome ja tija znati:
Kad ligaju da l' se pokrivaju?
Kad ustaju s čim se umivaju?
Vodom hladnom ili varenikom?
I da l' mažu lice crvenilom?*

ŠALJIVE PJESME**SINOĆ MI JE**

*Sinoć mi je dolazio dragi
Kad' su dica spavala po zamku
Stari dida iako budan
On nas vidit' može po mraku.
Dragi babo umoran odrada
San duboki njega savlada'.
Ako l' majka nas dvoje nazrije
Činit' će se da vidila nije.*

DIDAKTIČNE PJESME**NE TUGUJ**

*Ne tuguj srce ranjeno,
ne plači ljubavi namjerno,
ne misli na nju nevjernu;
ni na njezinu ljepotu prolaznu,
ni na njene riječi himbene,
ni na njene oči varljive,
ni na njezine usne medene,
jer sve su to mane otrovne.*

POSLI ZIME

*Posli' zime dolazi proliće.
 Posli' kiše najlipše je vrime.
 Posli' plača najbolje se piva.
 Posli' bola život je najdraži.
 Posli' glada krv nam je najslađi.*

MENE JE MOJA SVITOVALA

*Mene j' moja svitovala majka,
 da ne ljubim tuđinku divojku,
 da ne ljubim ni da joj se klanjam,
 nego uvijek da joj se uklanjam.*

*Još mi često govorila majka:
 „Ako l' joj se ne ukloniš sine,
 za života bit će ti mučnine.
 U tvom domu bit će stalno svađa,
 on će biti nakrivljena lađa.*

*Tvoja će ti dica biti tuđa,
 govorit će jezikom tuđinskim.
 Neće bit njihova krivica,
 nego l' tvoje, lakoumni sine
 i tuđinska, služinska ti ćud.*

*Svoju majku ne razumi krivo,
 nego pravo i ostaj mi zdravo.*

DIVOJKA JE SIDE KOSE PLELA

*Divojka je side kose plela,
 kose plela, a sudbinu klela.
 Oj, sudbino, prokleta bila
 nesretnu si mene napravila.*

*Imala sam na izbor momaka,
 dobra soja, a još boljeg roda,*

*al' nijednog nisam izabrala,
 kad sam zrila za udaju bila.*

*Izbirljiva sam previše bila,
 nisam znala kojega bi' 'tila.
 U tom sam svakog izgubila.*

U RODNO SE SELO VRATI

*U rodno se selo vrati svoje,
 dragi sine, tebe majka zove.
 Tuđinski je gorak krv i zrak,
 nevolja te od doma ne goni,
 neg' se majci povrati nazad.*

*Ti ne ženi tuđu divojku,
 majka ti je divojku pronašla
 i za te pripremila svašta:
 Pune škrinje svakojakog ruha,
 tri sukanca, sura kabanicu.
 Svašta za te tvoja majka ima,
 nikada te neće tući zima.
 Dođi, sine, majka tebe čeka,
 topli dom i postelja meka.*

EVO ZIME

*Evo zime ledene,
 šta ću jadan bez žene.*

*Il' mi ženu dajte,
 il' mi bilju tkajte.*

*Nećemo te ženiti,
 niti bilju tkati,
 već u vojsku poslati
 k pameti te dozvati.*

*Ja u vojsku neću,
neg'ću u 'ajduke.
Tamo mi je život,
bez truda i muke.*

*Bit će moje planine,
putovi do mora,
sva Krajina široka
i zelena gora.⁷²*

IZVORI I LITERATURA

1. Bortulin, Andrija, *Božić, običaji u Belom na otoku Cresu*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XI, sv. 1., urednik dr. D. Boranić, Zagreb, 1906.
2. Botica, Stipe, *Usmene lirske pjesme*, SHK, Zagreb, 1996.
3. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb, 1995.
4. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb, 1990.
5. Delorko, Olinko, *Ljuba Ivanova*, Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji, MH, Split, 1969.
6. Delorko, Olinko, *Narodne pjesme s otoka Zlarin*, Narodna umjetnost, br. 17., Zagreb, 1980.
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. (www.ffst.hr)
8. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1, (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 67-91.
9. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
10. Dragić, Marko, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*. Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe br. 21, Mostar, 2007., str. 275-296.

⁷² Sve je pjesme u Prilozima 2008. godine zapisala Katarina Pender. Rkp. FF Split 2008, E.

11. Dragić, Marko *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1 (1-192), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
12. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knjiga 4., Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006.
13. Dragić, Marko, *Književna i povijesna zbilja*, (Kroatološke teme), HKD Napredak Split, Split, 2005.
14. Dragić, Marko, *Legende o propasti Gavanovih dvora, u: Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, Split, 2003., str. 69-82.
15. Đurić, Tomislav, *Legende puka hrvatskoga, sto najljepših legendi i povijesnih priča iz hrvatske prošlosti*, Meridijani, Samobor, 2005.
16. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana, 1987.
17. Gavazzi, Milovan *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991.
18. Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb, 1993.
19. Grgec, Petar *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb, 1943.
20. Grgec, Petar, *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva*, Zagreb, 1944.
21. *Hrvatski leksikon L-Ž*, Zagreb, 1997.
22. *Hrvatske narodne pjesme Mihovila Pavlinovića*, knjiga prva, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split, 2007.
23. *Hrvatske narodne pjesme Mihovila Pavlinovića*, knjiga druga, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2008.
24. Ilić Oriovčanin, Luka, *Narodni slavonski običaj*, Zagreb, 1846.
25. Ivančan, Ivan, *Narodni plesovi Dalmacije*, knj. 3, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1982.
26. Kajmaković, Radmila, Maskirani ophodi. *Glasnik zemaljskog muzeja, Etnologija*, NS, SV. XV-XVI. Sarajevo, 1961., str. 229-231.
27. Kajmaković, Radmila, Narodni običaji stanovništva Lištice. *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Etnologija*, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969./1970., str. 299-318.
28. Karadžić, Stef. Vuk, *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Beč u štampariji jermenskoga namastira, 1852.
29. Kombol – Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
30. Kulišić, Špiro, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo, 1979.

31. Kulišić, Špiro, *Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije*, Godišnjak. Knjiga XI, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo, 1973.
32. Lahner, Juraj, *Hrvatske narodne pobožne pjesme*, Jeronimska knjižnica, knj. 23. i 25., Zagreb, 1926.
33. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
34. *Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost*, Miljevački sabor, Visovac-Drinovci, 2008.
35. *Novi zavjet*, ZIRAL, Mostar - Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb, 2000.
36. Perić-Polonijo, Tanja, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996.
37. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Golden marketing, Zagreb, 1995.
38. Službene web stranice grada Drniša: www.drnis.hr.
39. Sova, Matej, *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*, Školska knjiga, Zagreb, 1955.
40. Tomašević, fra Luka, *Između zemlje i neba*, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću) Knjižnica "Gospa Sinjska" knjiga br. 6, Sinj, 2000.
41. Ujević, Mate, *Hrvatska narodna pjesmarica*, Zagreb, 1938.
42. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb, 1997.
43. Višić, Marko, *Književnost drevnog Bliskog istoka*, Naprijed, Zagreb, 1993.
44. *Zbirka narodnih popievaka* (iz Dalmacije), sakupio ih, zapisao napjev i tekst Vladoje Bersa, HAZU, Zagreb, 1944.
45. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972.

* * *

1. Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi golemoga broja seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti. (Oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku.)

Marko Dragić

UDC: 821.163.42.09:39 (497.5 Drniš)

398 (497.5 Drniš)

Original scientific paper

ETHNOGRAPHIC-PHILOLOGICAL CONTRIBUTIONS TO THE TRADITIONAL CULTURE OF THE DRNIŠ REGION

Summary: *The article consists of seventeen and four chapters. By means of a multidisciplinary methodology, based on relevant references and on the results of field research conducted by authors, oral literary genres and traditional culture have been studied and interpreted, using a (neo)positivistic methodology. The work lists and interprets about thirty modern authentic records of oral secular and religious lyric poetry, mythical and etiological legends, Christmas folk traditions as well as "čarojice" and "vučari" of Miljevcı including the Midsummer-Day rituals pertaining to the Drniš area. The appendices contain thirteen oral lyric poems. These have been recorded by the students of the Faculty of Philosophy of Split University whose seminar papers and graduation theses were mentored by the author. Almost all these examples are being published for the first time in this article. They have an aesthetic and organic function, with a significant number possessing an anthological quality. The examples are, pursuant to the rules of folklore study, authentic and have been synchronically recorded. They bear multiple significances: philological, ethnological, anthropological, theological, etc. They are also easy to memorise and are suitable to be passed on to posterity.*

Key words: *oral lyric poetry, orally transmitted legends, legends, traditional culture, the area of Drniš*

Marko Dragić

UDC: 821.163.42.09:39 (497.5 Drniš)

398 (497.5 Drniš)

Lavoro scientifico originale

DONI ETNOGRAFICO FILOLOGICI A CULTURA TRADIZIONALE DI DERNIS

Riassunto: *Il lavoro è composto da diciassette capitoli e quattro capitoli. Nel lavoro sono interpretati con la metodologia multidisciplinare i generi orali e letterali e la cultura tradizionale, fondati sulla letteratura rilevante e sui risultati dei lavori della ricerca d'autore. Inoltre l'autore si serviva della metodologia (neo) positivista. In questo lavoro sono interpretate trent'annotazioni della poesia moderna lirica orale e mondiale ad anche la poesia religiosa, mitologica, le usanze popolari di Natale, come le usanze di čarojice (persona mascherata) di Miljevci, di vučari (persone che portano lupo ammazato per le campagne) e le usanze di San Giovanni al territorio di Dernis. Nelle aggiunte sono citate tredici canzoni orali. Queste annotazioni sono fatte dagli studenti della Facoltà di Lettere e Filosofia a Spalato, a cui l'autore è stato il mentore della laurea. Quasi tutti questi esempi sono pubblicati in questo lavoro per la prima volta. Gli esempi indicati hanno il funzione estetica e vivente, e molti hanno anche il valore antologico. Questi esempi sono, congruente le regole folcoristiche, registrati in modo sincronico ed autentico e hanno valore molteplice: filologico, etnologico, antropologico, teologico, ecc. Anche sono adatti per la memoria e per ripotargli alla posterità.*

Parole chiavi: *poesia lirica orale, tradizione orale, legende, cultura tradizionale, territorio di Dernis.*